

tozik, a szubjektum és az objektum kölcsönös megvilágítására törekszik, ezáltal Šumanović a meghatározott történelmi és egzisztenciális körülmények között a képet a saját művészeti szemlélete szerint alkotta, a kép pedig kifejezte világszemléletét és érzéseit is.

Ritka az a jugoszláv művész, akinek az alkotásaiban ilyen magas értékszínterben ütköznének össze a modern idők reményei és gyanakvásai, mivel egy művész nagysága nem független azoknak a dilemmáknak a nagyságától, amelyekkel küzdött, és amelyeket megoldott — Šumanović a legnagyobbak egyike és mindenképpen a XX. századi szerb és jugoszláv művészet hatalmas jelképes alakja: a modern művészet egyik megteremtője és a posztmodern előhírnöke.

KARTAG Nándor fordítása

Miodrag B. PROTIĆ

FILM

PULA '84

KIBŐVÍTETT KÉPALÁÍRÁSOK

A 31. JUGOSZLÁV JÁTÉKFESZTIVÁLON látott legújabb filmtermésen, melyet a — nem kis bonyodalmak után kinevezett — háromtagú zsüri szedett kosarakba, mi (az alcímmel összhangban) csupán az első benyomás csalóka vezérletével futhatunk végig.

Mindenekelőtt szóljunk a kosarokról és mércékről.

ZSÜRI

„A zsüri bírálva, a film díjazva jó” — ez a pulai aszfaltbölcselet egy lehetséges és, tegyük hozzá, elég divatos fesztiváli magatartásforma képlete, amelyet a hozzáértők és a tájékozatlanok is szívesen alkalmaznak. A fesztiválon mi sem természetesebb, mint napernyők alatt, citromos gin-tonic vagy kapucíner mellett a zsüri hozzá(nem)értését firtatni. Még akkor is, hogyha, ezt a megiszteltőn hálátlan munkát olyan becsülettel végzi, mint Krsto Papić (Zágráb), Petar Latinović (Újvidék), és Franci Slak (Ljubljana) az idén.

A kizárólag szakmabeliekből összeállított zsüri műközpontúan, elsősorban az esztétikai ismérveket szem előtt tartva igyekezett bírálni és rangsorolni. A filmkörökben is divatos sógorkomaságot pedig (amennyire erejéből telt) mellőzni. Ennek az lett az eredménye, hogy a 31. hazai játékfilmfesztiválra beérkezett 29 film közül csak 11 került a díjra feljogosító versenyműsorba. A szigorú elbírálás — vagy ahogy a sajtótereken neveztek: nagytakarítás — sokaknak nem tetszett, mégis többen voltak, akik örültek az elvyszerűségnek.

DEBÜTÁNSOK, KOMÉDIÁK ÉS ÖTLETES DILETTANTIZMUS

A legfrissebb jugoszláv filmtermés jellemző vonásai legegyszerűbben a fenti cím alá vonhatók.

DEBÜTÁNSOK

Ronald Holloway amerikai filmkritikus, a neves *Variety* munkatársa szerint nálunk évente több elsőfilmes jelentkezik, mint bármely más kelet-európai filmprodukciónban. (Félő, hogy a „jugo” filmgyártás rejtett értékei ezzel ki is merülnek.)

Az idei fesztiválon is aránylag sok debütáns mutatkozott be. A rendezők közül tizenegyen: Dejan Šorak (*Kis vonatrablás*), Predrag Antonijević (*A holtakról jót vagy semmit*), Svetislav Bata Prelić (*Cukrosvíz*), Božidar Nikolić, Dušan Kovačević (*Balkáni kém*), Žare Lužnik, Mitja Milavec, Boris Jurjašević (*Három adalék a szlovén bolondsághoz*), Boštjan Vrhovec (*A döntés éve*), Aleksandar Fotez (*Lázár*) és Gordana Bošković (*Mi van veled, Nina?*) igyekezett bebizonyítani, hogy a filmkészítés fortélyait legalább annyira ismeri, mint szerencsésebb, illetve idősebb társaik, akik már átestek a pulai tűzkeresztségen.

A sok új arc láttán több újdonságot vártunk. Keveset kaptunk. A középkorú kezdők alkotásai többnyire megrágott és jelenleg menő, vagy rosszabb esetben túlhaladott filmnyelvről és filmbeli jártasságról tanúskodnak. Mégis az idei játékfilmfesztivál középszerűségébe beleillő debütánsok keze alól került ki a filmtermés jobbik fele.

Kis vonatrablás — avagy az első jugo western, amely egyetlen részletében sem hasonlít nagy ösére az 1903-ban készült első westernre, Edvin S. Porter: *Nagy vonatrablására*.

Dejan Šorak — az új generáció egyik legtehetségesebb rendezője, 79-ben stúdiói befektetéssel először színházi rendezőként próbált szerencsét, majd a filmhez pártolt és saját forgatókönyve alapján filmezett *Kis vonatrablásával* az idén került a játékfilm elkövetői közé. A Šorak-féle vonat nélküli vonatrablás az első világháború és a világ végére, a Velebit lankáira kalauzol bennünket, ahol — filmjében — a betyárból lesz a legjobb pandúr-féle igazság ölt testet. Ebben, a jól irányított színészek és Karpo Godina (kamera) kiemelkedő munkája van segítségére.

A másik debütáns rendező, aki még biztos hallat magáról, Predrag Antonijević fiatal belgrádi alkotó. Tavaly diplomált, és úgymond az iskolapadból került a filmhez, de ezt csak életrajzából tudjuk meg. A jól megválasztott színészgárdának, a producernek és tehetségének köszönve első egész estet betöltő játékfilmjén ezt nem tapasztalni.

A holtakról jót vagy semmit — úgy időszerű, hogy a múltról, a kötelező beszolgáltatásról, a politikai beruházásokról, a helyi kiskirályokról — vagy ahogy maga a szerző vallja — jelenlegi gondjaink egyik lehetséges forrásáról szól, nem kis humorérzékkel.

Ezt a filmet — amely az idei velencei filmfesztiválon képviselte filmgyártásunkat — szatirikus hangvétel, jó párbeszéd, korrekt forgató-

könyv és neošijani képi megformáltság jellemzi. Közönségsikere majdnem biztos.

A debütánsok közül talán említsük meg a szolid szlovén filmek egyikeként, a *Három adalék a szlovén bolondsághoz* című omnibusz filmet, amely csak címe szerint az. Valójában Lužnik, Milavec és Jurjašević dolgozatai állnak legközelebb a szerzői filmhez. Az egészen fiatal ljubljanaai szerzők vizuális nyelve volt az idei termés viszonylatában a legmodernebb vagy inkább az egyedüli igazi filmnyelv. Forgalmazása kamara jellegű művészmozikban lenne elképzelhető, célszerű.

Nem így a belgrádi iskola komédiái, amelyek a szerzői filmmel ellenében a gyors közönségsikert tartják elsődleges céljuknak és ennek érdekében, ha kell, a filmesztétikát is messze elkerülik.

KOMÉDIÁK ÉS ÖTLETES DILETTANTIZMUS

Az utóbbi években feltörő, magának tisztos helyet kiharcoló hazai játékfilm — amely többek között olyan alkotásokkal gazdagította filmművészetünket, mint a *Csak egyszer szeret az ember*, a *Petrija koszorúja*, a *Ki énekel ott vagy az Emlékszel-e Dolly Belle* — mintha erejét vesztené. A filmkomédiák, illetve a komédiaelemekkel fűszerezett, felületességükkel időszerű filmek továbbra is túlsúlyban vannak. A műdal mintájára komponált filmesek sikere még mindig tart.

A feltételesen *belgrádi komédiának* nevezhető forma, Jelićtyel, Čalićtyal és Šijannal az élen ismétli önmagát, több-kisebb sikerrel variálja korábbi témáit és főleg stílusát.

A jól ismert nézőcsalogató recept alapján készült filmekből szépszámban volt az idei fesztiválon is, annak ellenére, hogy az igénytelenebb nézők is lassan elfordulnak tőle.

Mindennek tudatában és a jó bevétel reményében a forgalmazók és egyes producerek továbbra is azt hangoztatják, hogy: *A nézők ezt kívánják*. Ez a visszajára fordított bölcsélet eredményezte, hogy a *Vigyázz, mit csinálsz*, a *Feszes bőr* és a hasonló, kocsmahumort felvonulatú álkomédiák néhány év alatt elárasztottak bennünket, és a piac törvényszerűségeire hivatkozva, a giccses életérzés egyik hatásos szócsövévé váltak. *A szerelem alakulása* (Šta se zgodi kad se ljubav rodi) típusú filmkomédiák, melyekből a legtöbb volt az idén, csak kvázi-szociokomédiák, amelyek aktuális gondjaink álarcá mögé rejtőzve a rossz viccek színvonalát sem haladják meg.

Mintha a mai jugoszláv film jócskán lemaradna a színházi és az irodalom mögött, amely bátrabban nyúl jelenünkhöz és közelmúltunkhoz.

A világ legnagyobb szabadtéri mozijában tartományunkat (O yes!) külföldi színészek (Veljko Bulaić: *Nagy transzport*) és Ladik Katalin képviselte.

Angyalmarás. Az emlékezetes paradicsombéli almaügy következtében népszerűvé vált női kielégületlenség gazdag irodalmát toldotta meg film-

jével a többszörös pulai bajnok Lordan Zafranović is, aki csokorba fogott fallikus szimbólumaival és orgazmus szemléletével, de különösképpen a benevezési bonyodalmakkal hívta fel alkotására a figyelmet. A film legjobb részei az idegenforgalom szolgálatába állítható, szemet gyönyörködtető tengerképek, melyek mögött Karpo Godina (kétségtelenül egyik legjobb operatőrünk) mestermunkája áll. Újra bebizonyosodott, hogy jó forgatókönyv nélkül nem lehet jó hagyományos filmet forgatni. A sok öncélúságot, a film második felét kitöltő verbalizmust Ladik Katalin számunkra már ismert játéka sem oldhatta fel.

A film legnagyobb erénye talán az, hogy zenéjével és kameravezetésével a csodálatos Visconti filmet: a *Halál Velencében* című filmművészeti remeket juttatja eszünkbe.

Meglepő, hogy az *Angyalmarás* túlnyomórésztében Zafranović is a verbalizmus áldozatául esik.

Rendezőink mintha elfelejtenék, hogy a film elsősorban látvány és, hogy az üzenetek továbbítására a posta a legalkalmasabb.

Nagykövet. A következő rossz példa Fadil Hadžić nevéhez fűződik; Fadil Hadžić — festő, író, rendező, forgatókönyvíró és még ki tudja mi — olyan szöveget filmesített meg, jobban mondva fényképezett le rekord rövid idő alatt, amely bármelyik napilap vasárnapi kiadásában színes, satirikus, aforizmákkal tarkított írásként elmenne, de filmként aligha. Az egysíkú szövegfelmondás a lágyan rajzoló lencse, a korrekt képi megformáltság ellenére sem tud igazi alkotássá lenni. Szerintünk a generációs konfliktusokat így nem lenne szabad tálalni, mégha a közhangyént hangzó szentenciák bizonyára el is nyerik majd az átlagnéző³ tetszését. Ez a szépen fényképezett, papírízű film sajnos mélyebbre nem nyúl, sőt az sem derül ki, hogy a hétköznapi ember, a volt forradalmár és nagykövet, vagy az elfajzott gyerekek szemszögéből közelít-e a tetszős témához.

KÉT KIVÉTEL

Az élet állkapcsában olyan édesbe hajló keserű komédia, amely a „film a filmben” képletet alkalmazva bonyolítja Dunja, a rendezőné és filmje hősné, Štefica Cveknek az életét. A párhuzamosan haladó két történet végül mindjobban hasonlított egymásra.

Rajko Grlić, Dubravka Ugrešić nagysikerű regényét a *Štefica Cvek az élet állkapcsában* című könyvét írta át filmre, forgalmazta újra úgy, hogy a végeredmény: a film, amely könnyű és többféle olvasata ellenére is a dolgok mélyére nyúl. A giccsről beszélve nem üvegfigurákat vonultat fel és állít pellengérré, hanem mai életfelfogást és magatartásformát.

Grlić az olcsó szerelmi történetek modelljét alkalmazva jut el a mai ízekhez és ahhoz a szarkazmushoz, amely segítségével felépíti és egyben meg is semmisíti a modellt.

Az élet állkapcsában, a pulai fesztivál erkölcsi győztese. Aktualitását és értékét nemcsak a rendezésért járó díj és az azóta véget ért Vrnjačka Banja-i filmszemle forgatókönyv-díja jelzi, hanem a viharos reagálásairól ismert arénabéli közönség rangsorolása is. A publikum Grlić filmjét nyilvánította a legjobbnak. *Az élet állkapcsában* meglepően őszinte film, amely forgalmilag nem hozott különösebbet, mégis — a *Balkáni kém*mel karöltve messze maga mögött hagyta az idei mezőnyt. Ez a film nyújtja a legtöbb azonosulási lehetőséget. Az ügyeletes marxisták és frusztrált entellektüelek alakjában sokan magukra ismerhetnek. *Az élet állkapcsában* ezenfelül példát ad arra, hogy a művészi és kommersz is összeegyezhethető.

Rajko Grlić negyedik játékfilmjével újból megerősítette, hogy Goran Marković-tyal együtt a jugoszláv újhullám legmarkánsabb rendezője.

Dušan Kovačević *Balkáni kémje* rövid idő alatt a legnépszerűbb drámaszöveg lett határainkon belül. Filmszalagra rögzítve Pulába is eljutott és annak rendje-módja szerint a fesztivál nagydíját is elvitte. Dušan Kovačević saját átdolgozott drámaszövegét társával, Božidar Nikolić szintén debütáns rendezővel és olyan jeles színészek közreműködésével rögzítette filmre mint Danilo Stojković, Mira Banjac, Bora Todorović és Zvonko Lepetić.

Ilija Čvorović ideológiai buzgalmában legszívesebben hurkot kötne minden kisiparos nyakára, mert bennük az imperializmus hírnökeit látja. Ez a tragikomédia a sztálinista szellemmel, a dogmatikus tudattal számol le a komikum könyörtelen fegyverével. A történetben sok minden magyarázatra szorulna, ha a film lényegét csupán a fabulában keresnénk. A groteszkre hangolt fejleményeknek és a színészgárdának, különösen az Ilija Čvorović szerepében remekelő Danilo Stojkovićnak köszönve a film képileg egészen egyszerűnek, helyenként túl egyszerűnek tűnik. S talán ebben az egyszerűségében rejlik a film egyik fő értéke.

MINŐSÉG

Marija Komatowska a varsói *Film c.* folyóirat munkatársa néhány évvel ezelőtt többek között a következőket írta legrangosabb filmfesztiválunkról: „Egyes pillanatokban olyan érzésem volt, hogy amatőrfilmeket nézek. Forgatási hibák, rossz dramaturgia, a ritmus, a tempó hiánya mind olyan hiányosságok, amelyek egy profi filmgyártásban ritkán fordulnak elő.” Ezt változtatás nélkül akár az idén is leírhatjuk, mert úgy tűnik, mi még mindig nem tanultunk meg filmet csinálni. Mít ér egy-két jó ötlet, ha a színészek dialógusa a rossz hangminőség miatt élvezhetetlen, és sorolhatnánk tovább azokat a — nemzetközi piacon minimumnak számító — kívánalmakat, melyekkel filmjeink sokszor nem dicsekedhetnek, elsősorban a gyártási folyamatban tapasztalható hiányosságok miatt.

IDŐSZERŰSÉG?

A jugoszláv film sajátos arculata. Ha egyáltalán beszélhetünk olyan ismertető jegyekről, amelyek filmtermésünknek sajátos, felismerhető vonásokat kölcsönöznek, akkor a hollywoodi maszkok, manírok, a kispolgári koktélok és kölcsönzött álarcok mögött rejlő tarkaságot kell elsősorban szóvá tenni.

Mezei Mária mondja egyik interjújában: „Álarcok mögött fejlődik a színész igazi arca.” Reméljük, hogy ez, a magát kereső jugoszláv filmre is vonatkoztatható.

Manapság, amikor egyhangúságra aligha panaszkodhatunk, amikor jelenünk nemcsak a témákat kínálja, hanem a dramaturgiát is, filmünk többnyire megelepszik a stílusparódiával, a felszínességgel. Filmművészetünk a hatvanas évek után tapasztalt lépésvesztését mintha kezdené behozni, de ez még mindig nem az az őszinteség, amelyet elvárunk tőle, legalábbis azért a 120 milliárd régi dinárért, amennyit például a múlt évben filmjeinkre költöttünk.

LÉPHAFT Pál